

DEMONISEERIDES VENEMAA MOSLEMEID: MOSKVA OHTLIK GAMBIIT JA LÄÄNE NURJUNUD REAKTSIOON¹

PAUL A. GOBLE

Sellega, mida Venemaa võimud president Putiniga eesotsas on teinud või jätnud tegemata, vastutavad nad islamivastaste meeleolude olulise tõusu eest venelaste hulgas. Samuti vastutavad nad moslemite seaduslike konstitutsiooniliste ja inimõiguste rikkumiste märkimisväärses kasvu eest Venemaal.

Valitsev olukord on juba iseenesest kurvastav, kuid mõned sündmused sunnivad sellele veelgi rohkem tähelepanu pöörama. Ühelt poolt kutsuvad nii Vene võimud kui ka nõukogudejärgse perioodi Kesk-Aasia riigivõimud ise esile seda, mille vastu nad väidetavalt sõdivad — islami äärmuslust. President Putini poolt moslemite suhtes kohaldatud ranged meetmed on muutnud neist paljud radikaalseks, jättes mõõdukatele vähe võimalusi. Üks olukorra ebameeldivamaid aspekte on see, et võimud ise on tihti sponseerinud neid, kes on sooritanud moslemivastaseid kuritegusid. Taolised kuriteod on enamasti jäetud tähelepanuta. Tegelikult on moslemite vihkamisest tulenevad kuriteod Venemaa kohtutes ainsad kriminaalkaasused, mille puhul enamikku süüalustest ei mõisteta süüdi. Näiteks 2004. aastal mõisteti moslemite vihkamisega seotud kuritegudes süüdi vaid 3% süüalustest, mis on väga erinev võrreldes teiste kuritegude 97%-lise süüdimõistmismääraga. Sellega kahandavad Vene võimud ise

---

¹ Autor on ettekande varasema versiooni esitanud USA Rahvusvahelises Usuvabaduse Komisjonis, Washington, DC. Inglise keelest tõlkinud Epp Leete, KVÜÖA keelekeskuse tõlk-terminoloog, kommenteerinud Alar Kilp.

praeguse Venemaa Föderatsiooni² väljavaateid muutuda lähemal ajal liberaalseks ja demokraatlikuks õigusriigiks.

Taolise olukorra tõttu on eriti taunimisväärne lääneriikide valitsuste, avalikkuse ja isegi paljude inimõiguste eest seisvate organisatsioonide üldine suutmatuse kontrollida islamofobia tõusu Venemaa ametnike ja avalikkuse hulgas ning suutmatuse võimalikult selgelt hukka mõista selline käitumine. Seda peegeldab ka fakt, et liiga paljud inimesed tänases Venemaa Föderatsioonis peavad islamit ja terrorismi üheks ja samaks asjaks.

Käesolev artikkel käsitleb kolme omavahel seotud teemaringi. Esiteks, kes on Venemaa Föderatsiooni moslemid ning miks paljud venelased ja Vene riik neid nii kardavad. Teiseks, mida on Venemaa võimud nii Moskvast kui ka mujal Venemaal nende kogukonna suhtes teinud ja miks see on ohtlik mitte ainult moslemitele, vaid kogu riigile. Kolmandaks, milline on olnud Lääne reaktsioon seni ning mida tuleks teha, et kaitsta nii selle kogukonna kui oma riigi huve.

Kes on Venemaa moslemid?

Enamiku riikide kohta kogu maailmas on olemas suhteliselt usaldusväärsed rahvaloenduse ja elanike religioosse kuuluvuse andmed. Venemaa Föderatsiooni puhul see aga nii ei ole. Seal ei ole rahvaloendusel olnud küsimust religioosse kuuluvuse kohta alates 19. sajandi lõpust. Panustades ateismile, ei soovitanud nõukogude riigikord inimestel end avalikult religiooselt määratleda. Samuti ei ole koostatud ühtki ülevaadet inimeste religioosse kuuluvuse kohta nõukogudejärgses Venemaa Föderatsioonis tervikuna.

Selle tulemusena on Venemaa Föderatsiooni moslemite tegelik arv suuresti vaieldav. President Putin on öelnud, et Venemaa Föderatsioonis on umbes 20 miljonit moslemit. Mõned moslemiliidrid on arvanud, et neid võib olla isegi 30–35 miljonit. Enamik sotsiolooge ja antropolooge on pakkunud nende arvaks kuni 14 miljonit — siia on arvatud need

---

² Praktikast on käibel tõlkeversioon “Vene Föderatsioon”, ametlikuks tõlkeks on pakutud “Venemaa Föderatsioon” (P. Päll. Maailma kohanimed. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 1999. Lk 383.). *Toim.*

inimesed, kes on ajalooliselt olnud islami usku. Mõnede religioonispetsialistide arvates ei ole Venemaal üle 7 miljoni moslemi. Üks Moskva juhtivaid religioonikäitumise spetsialiste on väitnud, et vaid 800 000 Venemaa kodanikku on aktiivsed moslemid. See on suhteliselt väike arv, mis on võrdne vene õigeusklike ja aktiivsete laikusuliste arvuga.

Selline numbrite küllus on tingitud põhimõttelisest erinevusest: ühed arvestavad usklikte tegelikku arvu ning teised loendavad traditsiooniliste islamikogukondade liikmeid. Kui esimese seisukoha puhul ei teki küsimusi, siis teine vajab lähemat selgitamist. Nõukogudeaegse religioonivastasuse tõttu on paljud inimesed, kes kuuluvad ajalooliselt mingit usku olnud kogukonda, etnilistel põhjustel selle usuga seotud. Tegelikult ei pruugi nad aga sisuliselt järgida mingisugust usulist õpetust. Näiteks Kaasani tatarlased on etnilised moslemid, samas kui suurvenelased³ arvatakse olevat etnilised õigeusklikud jne. See on üks võimalik viis, kuidas me võiksime seda teemat käsitleda. Teine võimalus on vaadelda nende inimeste ja institutsioonide arvu, kes on tegelikult usklikud. Ka siin artiklis järgitakse sedasama jaotust, vaadeldes esmalt usukogukonna staatust nõukogudejärgsel perioodil ja seejärel ajalooliselt islami usku olnud rahvusgruppide demograafilist olukorda.

Nagu kõik religioonid, kannatab ka islam nõukogude aja pärandi tõttu. Püüdes religiooni välja juurida, kontrollida neid, kes keeldusid usust lahti ütlemast, ja kasutades religiooni välispoliitilistel eesmärkidel, hävitas nõukogude valitsus enamiku enne 1917. aastat olemas olnud mošeedest: juba nõukogude korra esimesel dekaadil sulgesid võimud enam kui 18 000 mošeed 22 000st tsaaririigis tegutsenust. Teise maailmasõja alguseks oli mošeede arv Vene NFSVs⁴ langenud alla 400 ja 1959–1961 Hruštšovi religioonivastaste jõupingutuste järel tegutses neid vähem kui 100. Samal ajal nõukogude võimud tapsid või saatsid põranda alla pea kõik imaamid⁵ ja mullad⁶ ning kasutasid julgeolekuorganeid, et kontrollida olemasolevat väikesearvulist ametlikku moslemite kogukonda riigis.

³ Mõistet suurvenelased kasutati varem etniliste venelaste eristamiseks teistest tsaaririigi või Nõukogude Liidu rahvustest. *Toim.*

⁴ Vene Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik.

⁵ Imaam on sunniitlikus islamis palvuse juht, šiitlikus islamis kogukonna juht. *Toim.*

⁶ Mulla on haritlane, kes on õppinud *šaria*'d, islami pühade seaduste kogu. *Toim.*

Esindatus Moslemi Usuasjade Direktoaatides (*Muslim Spiritual Directorates*) ja väike arv neile alluvaid mošeesid vajab eraldi selgitamist. Direktoaadid põhinesid tsariaegsel mudelil.⁷ Neid oli kogu Nõukogude Liidus neli ja neil puudus igasugune teoloogiline alus islamis. Pigem püüti muuta islamit kui põhimõtteliselt ilma vaimulikkonnata usku religiooniks, kus oleks sarnaselt Vene õigeusuga hierarhiline struktuur. See jõupingutus on aga selle loojaile kätte maksnud: selle tagajärjel on toimunud nõukogudejärgsetes vabariikides moslemite lõhenemine nendeks, kes järgivad väikest, ametlikku ja samas jäika usuasjade direktoaatide suunda, ja nendeks, kes järgivad rohkearvulisemat juhitamatut rahvaislamit, mis jääb nende institutsioonide haardeulatusest välja.

Samas oli väikesearvuline ametkond, keda nimetati moslemite “vaimulikkonnaks” ja sunniti ohvriks tooma mitmeid islami põhialuseid, et demonstreerida oma lojaalsust ja säilitada mida võimalik ateistliku riigi nõudmisi silmas pidades. See on islami vorm, mida selles osalejad ise nimetasid “ametlikuks” islamiks, kuid suur osa moslemitest suhtus sellesse skeptiliselt. Sellel ei olnud mõjuvõimu rohkem, kui nõukogude riik sellele andis.

Lisaks oli olemas palju suurem “rahvaislam” ehk traditsiooniline islam, millel oli vähe kontakte õpetatud mulladega ja mis oli seega üha enam mõjutatud kohalikest islamieelsetest või isegi islamivälistest traditsioonidest. Inimesed, kes mäletasid moslemi palveid või kas või mõnda koraani suurat, olid mulladeks, aga usk ise oli pöördumatult degradeerunud ja surutud rituaali staatusesse. (Oli ka erandeid, tuntuimad neist sufi vennaskonnad Põhja-Kaukaasias, kuid neid me lähemalt ei käsitle.) Sellistel usklikel ei olnud mingeid ametlikult tunnustatud tegutsemisõigusi. Järelikult need, kes osalesid sellistel usuüritustel, olid seeläbi osalised olemuselt opositsioonilises ja seega ka poliitilises tegevuses. See aitab selgitada, mis juhtus pärast nõukogude korra lagunemist.

Pärast Nõukogude Liidu lagunemist muutus Venemaa moslemite olukord drastiliselt. Venemaa moslemite usuasjade direktoaatide arv

---

⁷ Direktoaadid põhinesid Katariina Suure poolt väljatöötatud mudelil eesmärgiga kontrollida Kesk-Volga ja Krimmi piirkondades elavaid moslemeid. *Toim.*

Venemaa Föderatsioonis tõusis kahelt enam kui kuuekümnelle. Direktooraadid võistlesid üksteisega tihti riigi soosingu ja mošeede kontrolli pärast. Mošeede arv Venemaal kasvas umbes 150lt enam kui 8000le, millest paljud ehitati Lähis-Ida valitsustelt, sealhulgas Saudi Araabia, Pakistani ja Pärsia lahe riikide⁸ valitsejateelt saadud rahadega. Mekkasse palverännaku sooritanud Venemaa moslemite arv tõusis 40lt 1991. aastal enam kui 10 500le 2005. aastaks, välismaal (nt Al-Azhari Ülikoolis Kairos) õppivate Venemaa usujuhtide arv 20lt umbes 400le aastas. Et toime tulla sellise plahvatusliku kasvuga ja ka Venemaa Föderatsiooni lõunapiiri avamisega, tõusis moslemi misjonäride arv käputäielt 1991. aastal enam kui 1000ni aastas 1990ndate keskpaigas. Praeguseks on see arv mõnevõrra vähenenud.

Paljud neist Saudi Araabiast, Pakistanist ja Indoneesiast pärit misjonäridest ning paljud noortest vene rahvusest moslemitest, kes on õppinud viimase kümne aasta jooksul välismaal, on toonud Venemaale islamistlikke⁹ seisukohti, mis erinevad oluliselt Venemaa Föderatsiooni moslemite seisukohtadest. Mõned neist töid Venemaale fundamentalistlikke *salafija*¹⁰ islami ideid, teised vahhabismi¹¹ ideid ja kolmandad moodsaid islamikäsitusi. Paljusid toetasid välismaised rühmitused, ühte Põhja-Kaukaasia piirkondades levinud fundamentalistlikku suundumust kutsusid kohalikud “dollari islamismiks” searsetel uutel usujuhtidel olnud raha tõttu.

Selle uue moslemirühmituse liidrite tegevus, samuti mošeedes palvusi küllastavate inimeste hulga plahvatuslik kasv on põhjalikult

---

⁸ Pärsia lahe riigid on Bahrein, Iraan, Iraak, Kuveit, Omaan, Katar, Saudi Araabia ja Araabia Ühendemiraadid. *Toim.*

⁹ Islamism on usulis-poliitiline aktivism, mis on seotud konservatiivsete väärtustega ning püüdlusega rakendada islami väärtusi kõigis eluvaldkondades, sealhulgas ka poliitikas. *Toim.*

¹⁰ Salafismi liikumise põhimõtteks on *salafija* ehk naasmine “esiisade” (*salaf*) juurde (A. Schimmel. Islam: sissejuhatus. Eesti Entsüklopeediakirjastus: Tallinn, 2001. Lk 132.). *Toim.*

¹¹ Vahhabism on 18. sajandil Muhammad ibn Abd al-Vahhabi (1703–1787) poolt asutatud liikumine, mis eitab sufismi ja igasugust usulist uuendamist ning peab eeskujuks ja mõddupuuks vaid prohvet Muhamedi ja tema kogukonna tavasid. *Toim.*

muutnud moslemite ideoloogilist olukorda Venemaal. Kui varem oli kaks peamist suunda, traditsioonilised moslemi usuasjade direktoraadid ja suuremale osale rahvast omane rahvaislam, mida võib isegi nimetada sünkretistlikuks usuks, siis nüüd tekkis palju rohkem ideid ja institutsioone: traditsioonilised usuasjade direktoraadid, välismaal õppinute fundamentaalsed, isegi radikaalsed vaated, rahvaislami sees arenev usulise ärkamise suund, samuti väike moodne euroislami rühmitus.

Kõigist rühmitustest pälvivad enim tähelepanu usuasjade direktoraadid ja radikaalsed vähemusrühmitused, aga need ei ole isegi koos vaadelduna nii olulised kui traditsiooniline moslemite enamus, mis on kogemas usulist ärkamist. See aga tähendab, et Venemaa Föderatsiooni moslemeid huvitab üha sagedamini oma usk. Nii avalikkus kui ka ametivõimud peavad neid ekslikult radikaalseteks.

Venemaa traditsiooniliste moslemikogukondade demograafiline kasvutendents on olnud veelgi kiirem. Traditsioonilised islamikogukonnad kasvavad tunduvalt kiiremini kui etniliste venelaste kogukond, ületades neid arvukuselt 20–25 aasta jooksul: 2015. aastaks moodustavad nad enamiku sõjaväeteenistusse võtmise ealisest elanikkonnast.¹² See on osaliselt tingitud erinevast sündimusest: kui Moskvas elaval vene rahvusest naisel on keskmiselt veidi rohkem kui üks laps — mis on kaugelt alla rahvastiku taastootmiseks vajaliku 2,2 —, siis samas elaval traditsiooniliselt islami usku rahvusgrupi naisel on keskmiselt 6–8 last. Osaliselt kajastab see moslemite sissevoolu Aserbaidžaanist, Kesk-Aasiast ja mujalt. Moskva on juba praegu suurim moslemite keskus Euroopas,¹³

---

¹² 18-aastased noored. *Toim.*

¹³ Suurim moslemite kogukond pealinnas on traditsiooniliselt olnud Kaasani tatarlaste Moskva kogukond. Ühes suurepärasel intervjuus küsiti selle kogukonna liidrikt, kuidas on olla Kaasani tatarlaste diasporaa juht Moskvas. Ta vastas: “Aga me ei ole ju diasporaa — me olime siin enne, kui venelased tulid. Ja me jääme siia ka pärast nende lahkumist.” Küsimus on veendumuses: kui venelastele meeldib rääkida 1000 aasta möödumisest Kiievi Venemaa pöördumisest ristiusku, siis islam jõudis osadesse praeguse Venemaa Föderatsiooni piirkondadesse 200, 300 või isegi 400 aastat varem. Seega on Venemaa moslemite hulgas levinud arvamus, et nende religioon on traditsioonilisem kui õigeusk.

oluline on, et suured moslemite kogukonnad on juba kõigis suuremates Venemaa linnades ja rajoonides. Praegu on mošeed isegi Arhangeliski rajoonis ja Sahhalini saarel!

Selline olukord on soodustanud varem eraldi elanud moslemite tunduvalt tihedamaid omavahelisi kontakte ja ka kontakte venelastega. Põhja-Kaukaasia rühmitused võistlevad nüüd tatarlaste ja baškiiride kogukondadega ülekaalu pärast paljudes Venemaa linnades — valitsev olukord on soodustanud usulise enesemääramise seotust rahvuskuuluvusega. Samal ajal on etnilised venelased vastakuti kogukonnaga, kes, olles vähemalt sama põline kogukond kui venelased, nõuab oma kultuuri-pärandile sellist tunnustust, mida immigrantide kogukonnad harva on saanud taotleda. Seetõttu, aga ka paljudel teistel põhjustel, erineb moslemite olukord Venemaal oluliselt moslemite olukorrast Lääne-Euroopa riikides.

Selle tulemusena on tänapäeval Venemaa Föderatsioonis rohkem etnilisi moslemeid rohkemates paikades kui kunagi varem. See fakt hirmutab paljusid vene rahvusest inimesi. Paljusid paneb muretsema see, et rohkem kui kunagi varem, pöördub islami usku ka etnilisi venelasi, mis on selge märk venelaste kui traditsioonilise assimileeriva rahva rolli nõrgenemisest. Uuringud kinnitavad, et enamik, kes seda teevad — ja nende koguarv ei ole ilmselt suurem kui mõned kümned tuhanded —, on naised, kes on abiellunud moslemi mehega. Võrreldes venelastega joovad moslemid ilmselt vähem ja ei kohtle oma perekondi halvasti.

Sellisel religiooni ja demograafia kombinatsioonil on üks eriti oluline tagajärg, mida vaatleme lähemalt. Küsitluste järgi ja Vene ametnike sõnade kohaselt suhtuvad nii venelased kui ka Venemaa ametnikud tunduvalt enam eelarvamusega ja on vaenulikumad traditsiooniliselt islami usku olnud rahvusgruppide suhtes kui moslemite eneste suhtes.

Samal ajal kohtuvad moslemigrupid järjest venelastega, kellel varem selline kogemus puudus. Moslemite arv Moskvas on alates 1945. aastast kasvanud 250 korda. Kes ei ole kunagi varem moslemeid kohanud, teevad seda ilmselt nüüd. Hiljuti teatati näiteks, et Boris Jeltsini poeg plaanib abielluda moslemiga. Huvitav on ka märkida, et 17% Vene aadlike nimedest olid tegelikult moslemi päritolu. Mari rahvuse kogukonna liider Moskvas on öelnud: “Muidugi elame me Moskvas, sest me teame, mida Moskva tähendab. ‘Moskva’ on mari sõna, mis tähendab ‘karu ema’.”

See on lubanud ametnikel heita kõrvale süüdistused, nagu eksisteeriks islamofobia. Ometi on nende väidetega seotud probleem olemas. Uuringud näitavad ka, et paljud venelased ajavad segi religiooni ja rahvuse, seda eriti viimastel aastatel. Vägivalla ohvriks langenud moslemid aga ilmselt ei hooli, kas neid väärkoheldakse seetõttu, et nad on moslemid, või seetõttu, et nad on traditsioonilise moslemi kogukonna liikmed.

Vene kogukonna ja riigi poolt astunud sammud

Esimesel nõukogudejärgsel kümnendil toimus üheaegselt kolm muutust, mis suurendasid moslemivastaste hoiakute levikut vene kogukonna ja võimuesindajate hulgas. Esiteks, islami tõus kohutas paljusid venelasi ja Venemaa ametnikke, kes kartsid tagasilööki,¹⁴ kuna moslemid näisid võrreldes venelastega kapitalistliku elu reeglitega palju kergemini kohanavat. Nagu paljud inimesed on märkinud, peavad venelased muutma kogu oma kultuuriväärtuste süsteemi rikkuse ja vaesuse suhtes, samas moslemid peavad meeles pidama ainult seda, et Muhamedi isa oli kaupmees. Lisaks sellele hakkasid paljud venelased islamismi seostama Tšetšeenia sõjaga — nii kohatu kui see ka algul ei tundunud — ja samuti riigisisese ja rahvusvahelise terrorismiga.

Teiseks, pärast kommunismi kokkuvarisemist muutunud elu, elukvaliteedi langus enamikul Venemaa elanikel ja kasvav lootusetusetunne sundisid paratamatult otsima kedagi, keda süüdistada. Islamismi tõus riigis, laialt levinud, kuid valed eelarvamused islamirühmituste ja organiseeritud kuritegevuse vaheliste seoste kohta, samuti täiesti vale arusaam Tšetšeenia sõja põhjustest ja olemusest sundisid paljusid venelasi valima moslemid peasiüdlaseks nende endi ebaõnnestumistes, tehes moslemitest

---

¹⁴ Islam oli täiesti võõras nähtus, kujutades ohtu Venemaale kui õigeuskliku riigi ja kolmanda Rooma eksistentsile. Enamiku vene kirikute tippudes on ristid, millele on lisatud üks põikharu ning allosasse poolkuu. Veel hiljuti oleks vene õigeusu kirikumehed rääkinud tõtt, mis seisnes selles, et poolkuu risti allosas on bütsantsi sümbol. Poolkuu ei olnud islami sümboliks enne, kui Bütsants aastal 1453 moslemite kätte langes. Praegu arvatakse laialdaselt, et see kujutab õigeusu kiriku võitu moslemite üle.

nende peamise vaenlase. Meeleheitel venelased võisid seda teha, teades, et võrreldes antisemitismiga kaasneks moslemite süüdistamisega väiksem risk saada avaliku hukkamõistu osaliseks. Ka moslemid tajusid seda ja paljud on otse öelnud, et nõukogudejärgsel Venemaal “oleme meie uued juudid.”

Kolmandaks, 1990. aastatel varises riigivõim pea täielikult kokku. See tähendas, et Moskval puudus kontroll ametnike tegevuse üle nii riigi eri piirkondades kui isegi sealsamas pealinnas. Ametnikud said seega tegutseda iseseisvalt ja tihti viisil, mille keskvõim oli avalikult hukka mõistnud, iseasi on, mida keskvõim nende avalduste all täpselt mõtles. See omakorda tähendas, et erinevad rühmitused, sealhulgas äärmusrühmitused, võisid tegutseda karistamatult, sest ametnikud ei suutnud ega soovinudki neile vastu astuda. Selle tulemuseks oli moslemivastaste meeleolude ja tegude kasv kogu riigis.

Need arengutendentsid ei pärvinud erilist tähelepanu ei Venemaa ega Lääne meedias enamasti seetõttu, et islamfoobia kõige tõsisemad juhtumid leidsid aset väljaspool Moskvat, olles seega väljaspool mõlema vaatevälja. Veelgi hullem — paljud Venemaa väljaanded, nende hulgas “kõige liberaalsemad”, olid ise tihti islamivastased või vähemalt aktsepteerisid ideed, et etnilised moslemid on seotud kuritegude ja terrorismiga. (Kummalisel kombel see osa meediast, mis oli kõige “islamisõbralikum”, oli punapruun¹⁵ ajakirjandus, mille väljaandjad toetasid islamit oma antisemitismi tõttu. Selline käsitlusviis vaid tugevdas meedias laialt levinud seisukohti.)

Olukord on muutunud veelgi halvemaks pärast Vladimir Putini võimuletulekut aastal 1999. Ühelt poolt oli Putin avalikult vaenulik tšetšeenide ja teiste väljastpoolt tulijate suhtes, et kindlustada enda võimuletulekut. Putin ja tema toetajad olid ilmselt kortermajade õhkimise taga nii Moskvast kui mujal, kuid hiljem kasutas ta seda juhtumit uue sõja õigustamiseks Tšetšeenias. Elena Bonner iseloomustas neid sündmusi kui Venemaa versiooni Riigipäevahoone tulekahjust.¹⁶ Selle tulemusena on sealne sõda muutunud tunduvalt rassistlikumaks ja islamfoobsemaks,

¹⁵ Kommunistlik-neonatsistlik ajakirjandus Venemaal. *Toim.*

¹⁶ Pärast Riigipäevahoone tulekahju (27.09.1933) tuli Adolf Hitler Saksamaal võimule. Natsid süüdistasid tulekahju korraldamises kommuniste. *Toim.*

kui oli eelmine sõda Jeltsini ajal, olles mürgitanud suure osa Venemaa ühiskonnast.

Selle näiteks on fakt, et laialdaselt toetati Kremli seisukohta, nagu sõdiksid Tšetšeenia poolel araablastest moslemid. Kui seal ehk mõned olidki, sümboliseeris seda “invasiooni” enamasti Khattab, kes oli ilmselt 19. sajandil Otomani impeeriumi põgenenud tšetšeenide järeltulija, mitte aga araablasest “fanaatik”, kelleks teda enamasti on peetud.

Teisalt on Putin astunud samme võimu taastentraliseerimiseks. See on käik, mida oleks võinud kasutada väärkohtlemise mahasurumiseks nendes piirkondades, kuid senini on sellel olnud täpselt vastupidine toime. See ei ole mitte ainult julgustanud vene rahvusest ametnikke astuma islamistidest “vaenlaste” vastu, vaid on külvanud ka äärmuslust moslemirühmituste hulgas, mida ametnikud omakorda on kasutanud oma islamivastaste tegude õigustamiseks. Putin on loonud olukorra, kus vaenlaste otsimine on laialdasem kui mis iganes inimõiguste või usu-vähemuste kaitseks suunatud tegevus.

Olukord teravnes veelgi pärast 11. septembrit. Putin oli ka esimene riigipea, kes helistas USA presidendile George W. Bushile, et väljendada oma kaastunnet. Paljud ameeriklased, nende hulgas president on avaldanud talle selle eest erakordset tunnustust, kuid enamasti on nad unustanud, et Putinil olid selleks omad põhjused. Ta nägi rahvusvahelises terrorismivastasuses katet oma tegudele Tšetšeenias, samuti kasulikku vahendit Vene riigivõimu taastamiseks, isegi kui see toimunuks seal inimõiguste hinnaga. Tagajärjed ei ole lasknud end kaua oodata.

Viimase viie aasta jooksul on moslemitevastaste venelaste protsent kiiresti tõusnud, rohkem kui kunagi varem on venelasi, kes nõuavad mittevenelaste, eriti moslemi rahvusgruppide väljasaatmist Venemaa linnadest ning Venemaa muutmist vaid venelaste riigiks. Moslemite tagakiusamine, peksmine ja isegi tapmine Venemaal on saenenud. Ametnikud ei tee eriti midagi, et seda lõpetada, nad võtavad koguni vastu otsuseid, mis seda soodustavad. Venemaa võimuesindajad eesotsas Putiniga, olenemata nende vastupidistest väljaöeldud seisukohtadest, on pannud ise toime tegusid, mis tuleks hukka mõista, kuid seda on tehtud harva.

Sadade juhtumite hulgast, mida olen viimase viie aasta jooksul uuri nud, toon välja kolm. Mitte seetõttu, et need on kõige hullemad, vaid

seetõttu, et neid on võimalik lühidalt kirjeldada. Esimene neist on kohutav Beslani pantvangidraama, mis toimus septembris 2004. Kuulates Vene ametnike juttu või jälgides Vene ajakirjandust, võiks järeldada, nagu see oleks olnud vaid islami äärmuslaste töö. Jääb mulje, et nende ohvrid olid eranditult mittemoslemid ja et võimuesindajad olid täielikult seaduste ja korra eest väljas. Kõik need kolm väidet on valed, kuigi neid on kajastanud ka Lääne meediakanalid ja lääneriikide valitsused.

Lisaks sellele, et on olemas pidevalt kasvav tõendusmaterjali hulk, mille kohaselt olid ametnikud nii otseselt kui kaudselt pantvangikriisi segatud, olid ka 70% ohvritest moslemid. See on fakt, mida Vene meedia ei vaevunud üldjuhul edastama. Tragöödia järel astusid Vene ametnikud samme, et moonutada toimunud sündmusi, aga ka selleks, et ohvrite peredel oleks raskem välja selgitada, mis juhtus nende pereliikmetega. Ka nende faktidega ei vaevunud suuremad meediakanalid end kursis hoidma.

Beslani tragöödial oli kolm murettegevat tagajärge. Esiteks kutsus Vene meedia esile selle, mida saab nimetada vaid islamivastaseks hüstee-riaks. Isa Andrei Kurajevi kirjutised olid neist vaid kõige kurikuulsamad selles kampaanias.¹⁷ Teiseks, Vene ametnikud ja tavalised Vene kodanikud tajusid, et selle tragöödia järel võivad nad moslemeid karistamatult rünnata. Paljud seda ka tegid. Kolmandaks, selle asemel et tekkinud olukorda maha rahustada, teravdas president Putin seda veelgi, kasutades tragöödiat oma poliitilise võimu tugevdamiseks, seda tihti Venemaa konstitutsiooni ning erinevate piirkondade mittevenelastest rahvusgruppide õiguste hinnaga.

Vene võimud on viimase 18 kuu jooksu¹⁸ pannud toime ilma iga-suguse seadusliku õigustusega rohkem moslemite ja nende kogukondade vastu suunatud aktsioone kui kunagi varem. Moslemeid on arreteeritud, neilt on võetud sõrmejälgi, neid on taga kiusatud, pekstud ja vahi all olnuid isegi tapetud. Ametnikud, kes ei tee vahet sufil¹⁹ ja suural,²⁰ on

---

¹⁷ Andrei Kurajev ütles: "Ei pruugi vastata tõele, et kõik moslemid on terroristid, aga kas te ei pidanud tunnistama, et kõik terroristid olid moslemid." Tema kuulus ütlus on, et terroristid on lugenud ikkagi koraani, aga mitte "Karupoeg Puhhi".

¹⁸ Alates 2003. aasta juulist kuni 2005. aasta jaanuarini. *Toim.*

¹⁹ Sufi vennaskonna liige. *Toim.*

²⁰ Koraani peatükk. *Toim.*

mošeesid ja medreseid²¹ lõhestanud ja koguni sulgenud. On algatatud kohtuasju, mis teevad seadused pilkealuseks.

Selle kampaania juures on eriti häiriv üks asjaolu. 2004. aasta algul keelustas Venemaa Ülemkohus 15 moslemi rühmitust nende sidemete tõttu rahvusvahelise terrorismiga. Otsus tehti salajasel istungil ja seda ei avaldatud, aga prokurörid ja kohtud kogu Venemaa Föderatsioonis on selle otsuse põhjal ilma pikemalt mõtlemata moslemeid arreteerinud ja vangistanud. Mitmed juhtumid Moskvas ja Kesk-Volga regioonis on olnud eriti ebameeldivad, kus ametnikud on varjanud tõendusmaterjali, mõjutanud tunnistajaid ja avaldanud seisukohti, mis tuli kohe vales tunnistada, kui selgus, et need olid kõigest väljamõeldised. Ühe sellise seadusevastase kohtutegevuse ohvri sõnade kohaselt on tema ainus kuritegu olla moslem Venemaal.

Vene ametnikud ja nende eeskujul ka meedia on teinud kõik, et välja vabandada neid, kes moslemeid ründavad, samal ajal leiavad nad järjest rohkem põhjust süüdistada moslemeid riigi probleemides. Näiteks 2005. aasta veebruari algul rüüstati Moskvas moslemi surnuaeda. Kui see oleks olnud mõne teise usu surnuaed, oleksid paljud nii Venemaal kui ka Läänes olnud šokeeritud. Venemaa ametnikud kiirustasid aga selgitama, et see oli vandalismiakt, mitte ksenofoobiailming, ja et noorukid tegid seda lihtsalt "igavusest". See on kahe viimase aasta jooksul viies sarnane rünnak moslemi surnuaiale Moskvas ja üks kümnetest, mis on aset leidnud sama aja jooksul kogu riigis.

Üks vähestest, kes reageeris adekvaatselt, oli Venemaa ülemrabi Berl Lazar. Ta mõistis sellise tegevuse moslemite surnuaedades avalikult hukka, sest ta annab täielikult aru, et selliste rünnakute lubamine ühe religiooni suhtes avab tee ka rünnakutele teiste suhtes. Kahjuks võtsid vaid vähesed Vene ametnikud, inimõiguste organisatsioonid ja välisriikide valitsused sama selge seisukoha.

---

²¹ Moslemite usuline õppeasutus. *Toim.*

Lääne ebaõnnestunud reageering

Eelnev näide juhatab sisse viimase käsitletava teema: Lääne võimurorganite ja inimõiguste organisatsioonide suutmatuse väljendada selgelt oma seisukohta moslemivastaste väärtegade ja vägivalla suhtes Venemaa Föderatsioonis. Mõnikord saab sellist suutmatust õigustada üldiste poliitiliste kaalutlustega²² ja mõnikord usaldusväärse informatsiooni puudumisega. Igal juhul tähendab Lääne suutmatus sel teemal selget seisukohta võtta, et paljud Moskvas võivad käituda moslemirühmitustega nii, nagu nad heaks arvavad.

Järgnevalt on toodud kolm näidet sellest kurvast reaalsusest. 1993. aasta oktoobris keeldus Lääs hukka mõistmast Moskva määrust, mis käskis “Kaukaasia päritolu isikul” — see mürgine termin lõhnas hilise stalinismiaja antisemitismi järele — Venemaa pealinnast lahkuda. Lääneriikide valitsused ei tahtnud teha midagi, mis õõnestaks Boris Jeltsini²³ jalgealust, aga nende tegevusetuse tulemusel on sellised määrused nüüd levinud ka teistesse linnadesse, suurendades moslemi rahvusgruppide ametlikku tagakiusamist politsei poolt ja näidates, et islamfoobia on aktsepteeritav.

Teiseks, Lääs on pea ühehäälselt aktsepteerinud Putini nägemust Tšetšeenia sõjast kui osa rahvusvahelisest terrorismivastasest võitlusest, vältides kriitikat Vene vägede poolt tehtu aadressil. Tšetšeenide iseseisvuspüüded ei alanud terrorismiga: Vene poliitika tšetšeenide suhtes on muutunud nende rahvusliku liikumise terroristlikuks. Mitte miski ei saa õigustada terrorismi, aga me ei saa mädapäisest jagu, kui ignoreerime põhjuseid, mis selle esile kutsusid. Putini Tšetšeenia-kampaania julmus on tekitanud selle, mille vastu ta väidetavalt sõdib.

Kolmandaks, Lääne suutmatus kritiseerida Putini ja tema režiimi moslemivastaseid seisukohti ja tegevust on kutsunud esile venelaste rünnakuid ka kristlaste ja juutide vastu. 2005. aasta jaanuari andmete

---

²² Tihtipeale arvame, et kui meil on sõjas terrorismiga liitlased, siis peame nende puhul suhtuma teisiti käitumisviisi, mille me muidu maha laidaksime.

²³ See ei muuda midagi, kui Ameerika diplomaadid kogu Euroopas räägivad, et selle üle ei tohi kurta. Kui öelda inimestele, et julmi tegusid ei tohi hukka mõista, hakkavad juhtuma veelgi julmemad asjad.

põhjal elavad praegu pea pooled kogu maailma *skinhead*'idest Venemaal. Enamik neist on antisemiidid, kuid nende arvukuse suurenemine peegeldab sealset ametlikku sallivust põliste moslemite ja immigrantide vastaste rünnakute suhtes. Seega võime oma suutmatusele neid ilminguid hukka mõista ja Venemaa valitsuse suutmatusele neid alla suruda vaadata tagasi kui millegi veel halvema tekkepõhjusele, mille tunnistajaiks me praegu oleme. Sel juhul meenub meile ehk liiga hilja Nadežda Mandelstami klassikaline tähelepanek: "Õnnelik on see riik, kus põlastusväärne vähemalt ära põlatakse." Kui me ei kaitse moslemeid Venemaa Föderatsioonis praegu, seisame me vastakuti tugevalt läänevastase Venemaa siis, kui moslemid seal enamuse saavutavad.

Mida me peaksime sellises olukorras tegema? Arvan, et on viis asja, mida me EI TOHI teha, ja viis asja, mida me PEAME tegema, kui me tahame sellist tragöödiat ära hoida.

Kõigepealt viis asja, mida me ei tohi teha

Esiteks, me ei tohi valetada. Me ei tohi usaldada Vene võime rohkem, kui nad väärt on. Me ei pea tundma kohatut muret, et me ei tohi neid solvata.

Teiseks, me peame lõpetama selle probleemi ignoreerimise. Me ei tohi kõrvalt vaadata, mõeldes, et see meid ei puuduta.

Kolmandaks, me ei tohi nõustuda sellega, et asjad justkui peavadki nii olema, justkui venelased ei suudakski demokraatia suunas liikuda.

Neljandaks, me ei tohi vabandada seda, mida ei ole võimalik vabandada. Kui midagi on valesti, on see nii hoolimata sellest, kes on ohver.

Viiendaks, me ei tohi lubada Putinil oma julmi tegusid õigustada, ajades need millegi muu süüks.

Lõpuks viis asja, mida me peame tegema

Esiteks, me peame hoolega jälgima seda, mis toimub mitte ainult Moskvast, vaid kogu Venemaa Föderatsioonis ja selle ümbruses.

Teiseks, me peame tooma need julmad teod avalikkuse ereda valguse kätte.

Kolmandaks, me peame harima nii venelasi kui ka teisi selles, miks selline käitumine ei ole aktsepteeritav.

Neljandaks, peame püüdma selgitada seda, mis seal tegelikult toimub, võimalikult laiadele rahvahulkadele. Ei ole olemas põhjust, miks kristlik ja islamimaailm ei saaks teha koostööd ja leida üksmeelt. Tegelikult on nad seda suutnud suurema osa ajast viimase 1400 aasta jooksul. Kui 2000. aastal oleks kokku loetud islamimaailma riikide elanikud, keda peeti Ameerika-vastasteks, ei oleks saadud kokku 10% kogu maailma moslemitest. Traagilisel kombel tundub, et täna see enam nii ei ole.

Viiendaks, me peame kuriteod hukka mõistma. Mõnikord on see kõik, mida me teha saame, aga siis ei saa ka väita, et me ei teinud sedagi.

Paul A. Goble,

Tartu Ülikooli Euroopa Kolledži vanemuurija-teadusanalüütik